

Forgács Judit

Miért beteg a magyar büntetés-végrehajtási nevelés?

A börtönben zajló reintegrációs folyamat értelmezésekor megállapítható, hogy azon módszerek összességét azonosítjuk nevelésként, melyek elősegítik/támogatják e program végrehajtását. Ebből következik, hogy a nevelés nem feltétlenül és kizárólag a nevelők monopóliuma, ugyanakkor nem vitatható, hogy emblematisz szereplői a rendszernek, mert a reintegrációs folyamat forgáspontjában állnak.

Az elmúlt évtizedek vonatkozó hazai szakirodalmát áttekintve¹ a nevelés egészét átfogó, jelenét és jövőjét prognosztizálni igyekvő anyagok három időszak köré csoportosulnak. Az első és legtermékenyebb időszak 1982–1987² közé esik; a szerzők ezekben az években a nevelés helyzetével, a továbblépés lehetőségeivel és a biztonság-nevelés sokszor egymással ellentétes irányba ható érdekrendszerével foglalkoztak leginkább. Ezzel párhuzamosan született meg 1983-ban a „Büntetés-végrehajtási nevelés fejlesztési koncepciója” is. A második, útkereső jellegű időszak 1988–1995³ között teljesedett ki. Jellemző témája a meglévő problémák boncolgatása és a külföldről hozott tapasztalatok hatására a hazai modernizációs javaslatok ismertetése volt. E korszak meghatározó és kiemelkedő történése az *Európai Börtön szabályok* szellemiségének elfogadása és a 6/1996. IM rendelet (továbbiakban: Bv. Szabályzat) elkészítését megelőző szakmai párbeszéd volt. A harmadik időszakot jelentő, 1996–2004⁴ közötti terminus az elmélyülés jegyében telt el. Erre leginkább a Bv. Szabályzat alkalmazásának gyakorlati tapasztalatait értékelő és a Bv. kódex⁵ 1993. évi módosítása⁶ által indukált elemzések sokasága volt jellemző. A három időszakot követően a szakma érdeklődése – ami elsősorban a nevelés generális problémáit feszegette – alábbhagyott, és inkább részterületeket érintő újítások, kezdeményezések fogalmazódtak meg. A szinte tízéves időközökben felbukkanó „katalizátorok”⁷ jelentősen hozzájárultak az egészséges ön-elemzéshez, mely arra is ráirányítja figyelmünket, hogy 1993-óta nem volt olyan jelentős szakmai történést, mely köré párbeszéd szerveződhetett volna.

Látható, hogy a nevelési tevékenység belső ellentmondásai már a 80-as évek elején érzékelhetőek voltak, a múlt évtizedek a megoldás helyett a meglévő problémák további elmélyülését hozták magukkal. A tünetek ma is megmutatkoznak a mindennapok nevelési/nevelői munkájában, de ezeket szakmai komfortból (vagy megalkuvásból?) megtanultuk a magunk sajátos módján kezelni, és a baj gyöke-

¹ A tanulmány összeállításához elsősorban a Módszertani Füzetek 1981-től 1989-ig (a kezdetektől a névváltoztatásig) kiadott számait és a Börtönügyi Szemle 1990-től 2012-ig megjelent, a nevelést átfogó szempontból vizsgáló írásait tekintettem át.

² A jelzett időszakban tizenhárom cikk, tanulmány készült el, melyeket leginkább Módos Tamás, Vincze Tamás, Nagy Tibor, Kiszely Pál, Frank Tibor és Zeller István neve fémjelzett.

³ Ekkor nyolc cikk és tanulmány született, melyek Módos Tamás, Csordás Sándor, Fejes Imre és Végh József nevéhez köthetők.

⁴ Megközelítőleg tíz tanulmány és cikk jelent meg, melynek szerzői Módos Tamás, Garami Lajos, Huszár László, Csordás Sándor, Fejes Imre és Ruzsonyi Péter voltak.

⁵ 1979. évi 11. tvr. a büntetések és intézkedések végrehajtásáról

⁶ 1993. évi XXXII. tv. a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet módosításáról

⁷ Mint például a büntetés-végrehajtási nevelés fejlesztési koncepciója, átfogó jogszabályváltozás stb.

reit már nem kutatjuk. A szakma iránt mélyen érdeklődők mégsem elégedhetnek meg ennyivel, ezért az ellentmondások eredőjét vizsgálva azon időszakhoz kell visszanyúlnunk, melyben elődeink leginkább közel voltak a probléma diagnosztizálásához és számba vették a továbblépés lehetséges irányait.

Nincs új a nap alatt

A 80-as évek büntetés végrehajtási szakirodalmát tanulmányozó érdeklődő szembetűnő és akár megdöbbenő felfedezéseket tehet. A korszak aktív publicistái jelentős változásokat remélve és bizakodva tekintettek az elkövetkező évtizedekre. Még a felületes olvasó figyelmét sem kerülheti el az a tény, hogy az írások – változó terjedelmük, műfajuk, stílusuk ellenére is – szinte egyöntetűen a szakmai lojalitáson jóval túlmutató szenvedéllyel íródtak. Azzal a fajta hévvel, melyet az ember csak azokban a négy szemközti beszélgetésekben és vitákban tapasztalhat meg, amikor a „nagybetűs szakma” kerül szóba. Nemcsak érzelmi hőfokát, hanem tartalmát tekintve is termékenynek tekinthető ez a korszak, melynek kapcsán visszautalok a bevezető sorokban felvázolt periódus első időszakára.

1. Modellkörlet-kísérletek (1979-1986)

A szakmai párbeszéd apropóját az 1979-es *modellkörlet* kezdeményezés⁸ szolgáltatta, megoldást keresve egy mai napig is létező problémára, melynek lényege: *a szabadságvesztés végrehajtásának célja csak egységes hatásrendszer érvényesítése esetén valósulhat meg*. Nem volt nehéz megállapítani, hogy az egységesség legfőbb akadálya a szakterületi elszigetelődésben, a körletélet irányítására vonatkozó feladatok ellentmondásosságában, a nevelés és a biztonság eltérő prioritásaiban keresendő. A feladatokon átívelő probléma orvoslását elsősorban abban látták a szakemberek, hogy a kísérletben részt vevő intézetekben az akkori *belső őrség*⁹ kettős irányítás alá kerül (nevelési-biztonsági szakterület), mely változtatástól azt remélték, hogy a körletélet szervezettsége, a szakterületek közötti párbeszéd és az információáramlás jelentősen javulni fog. Mindezek ellenére azonban a kiforratlan és a szakmai irányítást nélkülöző kísérlet vegyes érzelmeket váltott ki a végrehajtó állományból. A tapasztalatokat összegezve és értékelve 1981-ben újraindították a modellkörlet-kísérletet. A módosított programban a szervezeti változtatás három típusát alkalmazták intézetenként, kipróbálva azt, hogy a körletélet biztonsági szegmensének irányítása mely szinthez (parancsnokhelyettes, osztályvezető, csoportvezető nevelő¹⁰) telepítve lehet a legsikeresebb. A kísérlet végrehajtását segítette az időközben kiadott módszertani útmutató és központi utasítás, valamint a kísérletben részt vevő intézetek rendszeres konzultációja, melynek eredményeként *Kiszely*¹¹ szerint az alábbi pozitívumok körvonalazódtak:

⁸ A körletek belső életének egységes irányítására irányuló kísérletre a modellkörlet-kísérlet, a kísérletben részt vevő körletekre a modellkörlet kifejezést használom a tömörség érdekében. A kísérlet első fázisa öt intézetet érintett, és egy évig tartott.

⁹ Ma a körletfelügyelők megfelelője.

¹⁰ A csoportvezető nevelői beosztás a modellkörlet-kísérleteknek köszönhetően honosodott meg a magyar büntetés-végrehajtásban.

¹¹ Kiszely P.: A körletek belső életének egységes irányítása. *Módszertani Füzetek*, 1982. 2. 18-23.

- az információs rendszer fejlettebbé vált;
- a belső élet szervezettsége, összehangoltsága javult;
- az együttes hatások hatékonyabban érvényesültek;
- szemléletváltozás volt tapasztalható;
- a nevelői kompetencia kiszélesedett;
- javult a körletek fegyelmi helyzete.

A felsorolt előnyök ellenére nem állíthatjuk, hogy a modellkörlet-kísérlet egyértelmű sikertörténet lett volna, mert a résztvevők a nyilvánvaló pozitív változások ellenére számos ellentmondásra hívták fel a figyelmet. Az egyik legnagyobb diszkrepanciát az jelentette, hogy már akkor is megoldhatatlannak tűnt a körletfelügyelői állomány megfelelő kiválasztása és *állományszervezési stabilitásának*¹² fenntartása. Tovább árnyalta a helyzetet, hogy emberi és szakmai töréspontok jelentkeztek, mert a két szakterület képviselőit a munkában eltérő szemléletmód és tudás jellemezte. Zeller¹³ szerint a kísérlet időszakában a felügyelők többsége alapfokú végzettséggel rendelkezett, míg számos nevelő diplomásként volt a szervezet tagja. A kísérlet hatékonyságát gátolta az is, hogy az egyes szolgálati ágak nem voltak felkészülve a saját tevékenységük mellett a másik feladatának részbeni átvállalására. Lényegre törően és ma is helytállóan fogalmazott Zeller, miszerint: *„Az őrség beosztottja egyik napról a másikra nem tud pszichológiai vagy pedagógiai munkát végezni (...). A nevelési szolgálat egyetlen beosztottjától sem várható el, hogy karhatalmi feladatok irányítására, végrehajtására is képes legyen (...). A felügyelői állomány felkészültségével összefüggésben felvetődik a kérdés, megfogalmazta-e már valaki a felügyelők nyelvén, hogy mit takar az a kifejezés »nevelési cél«? Alapismeretekre szert tehetnek a felügyelők – például a Bv. nevelési alapismeretek c. kiadvány elolvasásával –, de konkrét célmeghatározással, konkrét programokkal eddig még nem találkozhattak.”*¹⁴

A modell-körletek működtetése egyértelműen rámutatott arra az ellentétre, amely a mai napig Damoklész kardjaként lebeg a fejünk felett: *Mi a fontosabb a nevelés vagy a biztonság?*

A hét évre elnyúló kísérleti próbálkozások gyümölcse 1986-ban érett be, mikor is a fentiekben bemutatott kettős irányítású körletélet – az előzetes házak és öt letöltő ház kivételével – átkerült a nevelési szakterület kompetenciakörébe. Sajnos a kezdetektől eltelt hosszú időszak sem volt elegendő ahhoz, hogy bizonyos hiányosságokat kiküszöböljenek az új struktúrában, ezek közül kettőt emelnék ki, melyek véleményem szerint még ma is jellemzik a szakterület működését:

- az egymás mellé rendeltésgből személyes konfliktus és hatalmi rivalizálás alakult ki a nevelők és a felügyelők között;
- mivel a felügyelők nem kaptak a korábbiaktól eltérő feladatokat, ezért legtöbbször egyéni kezdeményezéseken múlt a szorosabb és jobb együttműködésre törekvés.

A korabeli szakemberek hittek abban, hogy ez a változás csak első lépcsője lesz a hamarosan meginduló modernizációs folyamatnak, ahogyan az Frank és

¹² *Állományszervezési stabilitás alatt a körleten dolgozó állandó, nem ad hoc módon cserélődő felügyelői állományt értem.*

¹³ Zeller I.: *A biztonság és a nevelés problémája. Módszertani Füzetek*, 1985. 3. 23-26.

¹⁴ Zeller I.: i. m. 24-25.

Módos¹⁵ közös írásában is megjelent. „E szervezeti változás a büntetés-végrehajtás belső struktúrájának fejlődésében jelentős állomás, része annak a folyamatnak, mely 1979-ben indult el az elítéltek körletek egységes irányítását célzó kísérlettel” – írták a szerzők.

2. A büntetés-végrehajtási nevelés fejlesztési koncepciója (1983)

Az első, 1982 és 1987 közé eső korszakot az átfogó szemléletre való törekvés jellemezte, ezen időszak alkalmasnak tűnt arra, hogy a szakma legfontosabb területein – végrehajtás, szervezeti struktúra és munkáltatás¹⁶ – mélyreható változásokat kezdeményezzenek és felvázolják azt a jövőképet, mely a továbbfejlődést záloga lehet. A büntetés-végrehajtási nevelés fejlesztési koncepciójának (továbbiakban: Koncepció) kidolgozását az 1979. július 1-jén hatályba lépett Bv. kódex és az ehhez kapcsolódó utasítások készítették elő. A jogszabály legfőbb nívuma volt, hogy a „társadalom védelme, a bűnözés csökkentése érdekében egyértelműen a nevelést tette a büntetés-végrehajtás fő feladatává, leglényegesebb tartalmi elemévé.”¹⁷ Ebből a tényből adódóan jogos elvárásként fogalmazódott meg, hogy a nevelési tevékenységet átvilágítsák és a továbbfejlődés irányát meghatározzák.

A Koncepció kidolgozását 1981-től tudatos és programszerű munka jellemezte, melyben a részt vevő elméleti és gyakorlati szakemberek tudását kiaknázva igyekeztek a szabályozást javítani. Vincze 1982-es tanulmánya¹⁸ szerint a munkanyag kidolgozását alapos elemzésnek kell megelőznie, mely leírja a nevelőmunka aktuális helyzetét és feltételrendszerét, a továbblépéshez szükséges felvázolni a nevelés fejlődési állomásait, és végezetül összegezni kell az eddigi elméleti és módszertani tapasztalatokat. A fejlesztés főbb irányának meghatározásához vizsgálni kell azokat a tényezőket, melyek ismeretében megjósolható a büntetés-végrehajtás feladatrendszerének, az iránta támasztott társadalmi igényeknek a változása. Mindemellett a „bűnözés jövőbeni vizsgálata kapcsán prognosztizálni kell a bűnelkövetők összetételében várható mennyiségi és minőségi változásokat, ezen belül a szabadságvesztést töltők várható sajátosságait.”¹⁹

A Koncepció a nevelés feltételrendszerének szisztematikus és minden körülményre kiterjedő értékelését tartalmazza. Kiemelésre érdemes néhány máig helytálló megállapítás: az *elhelyezés* feltételei elégségesek, de nem megfelelően szolgálják a szabadságvesztés célját; a *személyi feltételek* nincsenek összhangban a nevelőmunka követelményeivel, ezért szükséges a nevelői létszám emelése²⁰ és a körletélet átalakítása. A *munkáltatási feltételek* tekintetében a teljes körű foglalkoztatásra törekvés igényét összhangba kell hozni az elérendő nevelési célokkal, „ki kell dolgozni (...) a konkrét

¹⁵ Frank T. – Módos T.: Bíztható tapasztalatok a körletek egységes irányításában. Módszertani Füzetek, 1987. 2. 9.

¹⁶ Az 1983-ban kiadott „nevelésfejlesztési koncepciót” a vezetők szándéka szerint követte a „munkáltatás fejlesztési koncepciója”, majd a harmadik lépcsőben tervezett „szervezetfejlesztés koncepciója”, amelynek megvalósítása sajnálatosan elmaradt.

¹⁷ Módos T.: A koncepció kiinduló alapjai. Módszertani Füzetek, 1984. 1. 34.

¹⁸ Vincze T.: Az elítéltek nevelésének helyzete, a továbblépés lehetőségei. Módszertani Füzetek, 1982. 2. 3-13.

¹⁹ Vincze T.: i. m. 10.

²⁰ A jelzett időszakra jellemző fogvatartott-nevelő arány szerint átlagosan 80-100 fogvatartottra jutott egy nevelő. Forrás: Vincze T.: i. m. 6.

*munkatevékenységnek a személyiségre gyakorolt hatása fejlesztésének lehetőségeit.*²¹ A megfelelő szervezeti feltételrendszer megteremtéséhez a Koncepció lényeges hiányosságokat tárt fel: a nevelés mint komplex feladat és a szakszolgálatokra tagolódó szervezet között ellentmondások keletkeztek, mivel nem alakult ki nevelőközösség a felügyelők és nevelők között, ezért az elítélteket nem érik egységes hatások. A feladatok differenciáltsága szükségessé tenné az intézetek profiltisztítását és egy központi kivizsgáló létesítését. Összességében megfogalmazódott az a lényeges megállapítás, hogy „a büntetés-végrehajtás szervezete – sajátos irányítási és magatartásszabályozási formák miatt – csak mérsékelten segíti elő a szabadulás utáni beilleszkedést.”²²

Koncepció legellentmondásosabb pontja az elméleti és módszertani alapokkal foglalkozó témakör, ami leginkább a korszak ideológiai alapvetését tükrözi, melyhez Borics²³ álláspontja adja meg az értelmezési keretet: „A szabadságvesztés-büntetés »eszmetörténete« (...) nem a hatékony (...) elméletek története volt, hanem inkább a mindenkori államhatalom érdekének, valamint a kor ideológusai által – az emberről, a nevelésről, a bűnről – kialakított felfogásoknak a társadalom speciális területén való tükröződése.” Ezt a tényrt figyelmen kívül hagyva a 80-as évek időszakára jellemző alapelvek, módszerek és tartalmi elemek hiánytalanul megtalálhatóak a napjainkban használt büntetés-végrehajtási tankönyvekben, felbukkannak a szakmai párbeszédben. Mindez arra enged következtetni, hogy az eltelt harminc év nem termelt ki magából új elméleti alapvetéseket, hanem kritika nélkül átörököltette a régi tartalmakat.

Hangsúlyos elemként jelenik meg a Koncepcióban a végrehajtás során alkalmazott szakmai módszerek között a differenciálás²⁴ – melynek alapja az elkövetett bűncselekmény és annak körülményei, a visszaesés foka, a szabadságvesztés időtartama és a fogvatartott személyisége –, utat mutatva az egyéniesített bánásmód irányába, mely előfeltétele a visszaesés csökkentésének. A fentiekből következő az alábbi, a differenciáláshoz kapcsolódó és a nevelési tevékenységben megnyilvánuló célok fogalmazódnak meg:

- az előzetesen letartóztatottakat segítsük át a büntetőeljárás okozta krízisen;
- a rövid tartamú (1 évet meg nem haladó) szabadságvesztés esetén nevelési cél a pozitív személyiségvonások erősítése;
- az egy-három év időtartamra elítélteknél a határozottabb befolyásolás és az intenzív személyiségfejlesztés a cél;
- a hosszabb tartamú (a három évet meghaladó) szabadságvesztést töltők esetében a börtönártalmak enyhítése kerüljön a nevelés fókuszába;
- a fiatalkorúak és a fiatal felnőttek esetében nagyobb a személyiségformálás lehetősége, ezért indokolt az átlagosnál jobb nevelési feltételek biztosítása;
- az első szabadságvesztésüket töltő fogvatartottaknál kiemelt jelentősége van a „kriminális fertőzés” megakadályozásának;
- a többszörös visszaesőknél a börtön visszatartó hatása mellett a személyiségformálásnak kell hangsúlyosabbá válnia;

²¹ Vincze T.: i. m. 12.

²² A büntetés-végrehajtási nevelés fejlesztési koncepciója. Módszertani Füzetek, 1984. 1. 4.

²³ Borics Gy.: Tendenciák és törekvések a nevelésben – a büntetés-végrehajtás során. Módszertani Füzetek, 1989. 4. 2.

²⁴ A fogvatartottak csoportosítása meghatározott szempontok alapján.

- az alkoholisták és egyéb kóros személyiségzavarban szenvedők esetében a terápiának és az utógondozásnak kell kiemelt szerepet szánni.

A nevelés különböző szinterei közül a Koncepció felőleli és feladatot határoz meg az oktatás-képzés, a művelődési és szabadidős tevékenységek, a személyiség megismerésének és az öntevékeny szervezetek működtetésének területén. Konkrét javaslatokat tesz – bízva a jövőbeni pénzügyi lehetőségek javulásában – a személyi²⁵ és tárgyi feltételek színvonalának emelésére, és nem utolsósorban a nevelés fejlesztését függővé teszi a mindenkor szervezeti és munkáltatási körülmények változásától. A Koncepció világosan felismerte a nevelés korlátait, de tényleges megoldásra nem vállalkozott, érdeme ugyanakkor abban mutatkozott meg, hogy azóta sem született a büntetés-végrehajtás történetében ehhez hasonló, széles körben megvitatott, a szakma és az akkori vezetés által is elismert nevelésfejlesztési tanulmány.

3. A treatment szemlélet megjelenése

A fogvatartottak jobbítását célzó törekvés sosem volt idegen a büntetés-végrehajtással kapcsolatos szakmai diskurzustól. A II. világháborút követően ez a fajta szándék azért erősödhetett meg, mert tudományosan is elismert érvek²⁶ szóltak mellett, hogy a börtön olyan személyiségromboló intézmény, mely több szempontból diszfunkcionális. A másik ok, amely hozzájárult a javító célzatú büntetés-végrehajtás előtérbe kerüléséhez azon újfajta módszerek megjelenése volt, melyek az eltelt évtizedekben ugrásszerűen fejlődő társadalomtudományokhoz köthetők. A nyugati társadalmak börtönügyében egyre inkább felerősödött az a szemlélet, miszerint különösen a pszichológia, de a szociológia és a pszichiátria is olyan eszköztárral bír, mely alkalmas megváltoztatni az embert. Az ún. treatment alaptétele szerint a kriminális viselkedés oka a személyiségben rejlik, így arra nem büntetéssel, hanem kezeléssel kell hatni. „A treatment három alapvető elemet tartalmazott: a határozatlan tartamú büntetés elvét, a klasszifikációt²⁷ és a különféle programokat.”²⁸

Bár hazánkban a nyugat-európaihoz hasonló fejlődési folyamat nem zajlott le, mégis a treatment egyes elemei kimutathatóak a korszakra jellemző gondolkodásban. Huszár értelmezésében a *klasszifikáció* vagy az annak megfelelő módszerek bevezetésének lehetősége ekkor több formában (javaslat, koncepció) is felmerült. Egyrészt egy specializált központi vizsgáló gondolatával, másrészt azzal, hogy a nevelő tevékenységében kiemelt szerepet kapott a fogvatartott megismerése, az ún. neveltségi szintek meghatározása és a nevelési terv kidolgozása.²⁹

A klasszifikáció értelmezésében több olyan ismert és a börtönügyi közbeszédben gyakran felbukkanó fogalom szerepel – mint *differenciálás*, *rezsimek*,³⁰ *egyénie-*

²⁵ Fiatalkorúak esetében 20-30 fogvatartott/nevelő, felnőttek esetében 50-70 fogvatartott/nevelő arány lett megjelölve.

²⁶ Az amerikai társadalomtudományi kutatások eredményeként létrejövő elméletek jeles képviselői, Donald Clemmer, Gresham Sykes (1922-2010) és Erving Goffman (1922-1982) adtak fogalmi keretet a börtön világnak jobb megismeréséhez.

²⁷ A büntetés-végrehajtásban működő egységes felmérési, kategorizálási rendszer.

²⁸ Huszár L.: Medikális modell. A treatment/nevelés történeti áttekintése. Börtönügyi Szemle, 1997. 3. 67.

²⁹ Huszár L.: i. m. 67.

³⁰ A fogvatartotti csoport sajátosságaihoz illeszkedő elhelyezés, napirend és programok kombinációja.

sítés –, melyek nem új keletűek a büntetés-végrehajtási terminológiában. Tovább bonyolítja az eligazodást a fogalmak zűrzavarában az a tény, hogy a differenciálás fogalmát több értelemben használták és használják napjainkban is:

- beszélünk *személyiség szerinti differenciálásról*, mely leginkább az egyéniesítés megfelelőjeként értelmezhető;
- szó van a *fogvatartottak differenciálásáról*, aminek segítségével azonos csoportba rendezhetők a hasonló problémával, bűncselekménnyel rendelkező fogvatartottak;
- a *differenciált rezsim* fogalma az intézeten belüli, eltérő sajátosságokkal rendelkező körleteket jelenti;
- használjuk az *intézet* vonatkozásában is a differenciálás kifejezést, mely különböző feladatokra szakosodott intézeteket jelöl;
- és végezetül alkalmazzuk a *rendszer* szintjén is, mikor a végrehajtás során alkalmazott módszerekről, eljárásokról beszélünk.

A differenciálás – a végrehajtás egészét érintő komplex módszerként – már 1966-tól³¹ folyamatosan jelen van a vonatkozó jogszabályokban. Nem véletlen, hogy a Konceptió kapcsán is kiemelt szerep jutott a nevelési szempontú differenciálásnak,³² melyben a treatment eszmeisége köszön vissza. Visszatekintve a 80-as évekre, Huszár³³ az alábbi jellemzést adta a korszak szakmai szemléletét vizsgálva: „A treatment magyar (általában szocialista) változatának sajátossága az volt, hogy a személyiség formálása nem elsősorban mint terápiás (tehát pszichológusi), hanem inkább mint pedagógiai (...) feladat jelentkezett.” Míg a gyakorlati alkalmazással kapcsolatban komoly előrelépés történt, a nyugatihoz hasonló treatment programok előfeltételével – szakképzett terapeuták, szociális munkások és tanácsadók bevonása – sem akkor, sem most nem rendelkezünk/rendelkezünk.

A válság eddig feltáratlan okai

A büntetés-végrehajtás mindennapi működését vizsgálva azt tapasztalhatjuk, hogy a jogszabályok, a nemzetközi elvárások által megfogalmazott értékek és alapelvek, valamint az ezekre épülő feladatstruktúra nincs feltétlenül összhangban a szervezet belső presztízsvizonyaival és informális világával. Az ellentmondásos elvárások következménye egyfajta *szakmai értékkonfliktusként* lépten-nyomon tetten érhető a gyakorlatban. A büntetés-végrehajtási dolgozók szerepfelfogásában rejtőző kettősség is értékkonfliktust feltételez, melynek megismerése, okainak feltárása csak a szervezeti struktúra és kultúra vizsgálatán keresztül lehetséges.

1. Szakmatörténeti hatások

A nevelői munka diszfunkciói és anomáliái, a mindennapok gyakorlati problémáin túlmutatva a büntetés és a börtön funkciójának meghatározásában gyökereznek.

³¹ Lásd: 1966. évi 21. tvr. a szabadságvesztés büntetés végrehajtásáról és az előzetes letartóztatás végrehajtásáról

³² Mely jelenti az életkor, a kriminogén faktorok, a büntetési idő és a személyiség szerinti csoportosítást.

³³ Huszár L.: i. m. 67.

A börtönnel szemben támasztott szakmai, szakpolitikai, társadalmi elvárások tartalmában alapvető kettősség figyelhető meg. A büntetések céljának és tartalmának történetileg kialakult eszmerendszere egyszerre jeleníti meg egyfelől a társadalom intézményesült igazságérzetét, az állam büntetőhatalmát, a társadalom védelmét, másfelől a jobbítás, a nevelés, a társadalomba való visszavezetés igényét. A börtönt jellegéből fakadóan *ellentmondásos feladatstruktúra* jellemzi, ezért az állomány gyakran szembesül a jogalkotó által meghatározott feladat- és célrendszer, illetve az azok gyakorlati megvalósulása között feszülő, sokszor kibékíthetetlennek tűnő ellentétekkel. A börtönüggyel foglalkozó szakemberek véleményében újra és újra felbukkan ez a fajta kettősség a szakma vezérlő elveinek magyarázatakor.

Az egész szakmatörténeten végigvonuló másik fő probléma, *Borics* értelmezésében, abban keresendő, hogy egyes elméletek hatékonyságát soha nem lehetett olyan meggyőző módon mérni, mely indokolta volna egyértelmű sikerüket vagy bukásukat. A büntetés-végrehajtás történetét úgy is felfoghatjuk, mint kudarcok sorozatát. Új és új elméletek követték egymást, a gyakorlat legtöbbször ezek kompromisszumos, eklektikus megvalósítását jelentette, miközben a bűnözés – melynek visszaszorításáért fáradoztak – egyre nőtt.³⁴ *Huszár* is ezt a nézetet erősíti, megkísérelve annak magyarázatát: „...világjelenség, hogy a szakmai érvek, kutatási eredmények valahogy mindig az éppen aktuális ideológiai, államelméleti, politikai, jogfilozófiai, pönológiai trendek mentén kristályosodnak ki. Ez (...) arra is figyelmeztet, hogy a büntetés-végrehajtás nem elzárt struktúra, hanem egy rendszer »terminálja«, mely az állam a jog, a politika minden rezdülésére érzékenyen reagál.”³⁵

Meg kell említeni az egyes történeti időszakok jellemzőjeként, hogy a magyar büntetés-végrehajtás szakembereinek jobbitó szándéka több évtizeddel előzte meg az általuk képviselt eszmék, tanok végrehajtásának lehetőségét. A törekvések anyagi fedezet hiányában megkésve és kompromisszumos megoldásokkal terhelve épültek be a végrehajtásba. Szólni kell arról is, hogy a fejlesztési törekvések egyik legnagyobb akadályá legtöbbször maga a *merev szakmai szemlélet* volt. A gyakorlat művelői nehezen tudtak elszakadni a régi és megkopott elveiktől, így tovább nehezítették és lassították az újító törekvések érvényre jutását. Ez természetes következménye annak a ténynek, hogy a nagyobb jogszabályi változtatásokat nem követte igazán mélyreható szemléletformálás, és ez gátját képezte annak, hogy az állomány az újabb értékekkel azonosulhasson.

2. Az oktatásunkban rejlő ellentmondások

Bár a büntetés-végrehajtás önmagát és feladatát kétségtelenül a neveléshez legközelebb álló humán értékekkel jellemzi, az évtizedek során kialakult, az oktatásban tapasztalható belső tantárgyi hierarchia³⁶ ennek sok esetben ellentmond. A diplomával már rendelkező, leendő nevelők a Büntetés-végrehajtási Szervezet Oktatási Központjába (továbbiakban: BVOK) kerülnek, ahol az ún. 14 hetes alapképzésen vesznek részt. A BVOK fő feladata a tiszthelyettesi és zászlósi állománycsoport tagjainak képzése,

³⁴ *Borics Gy.: Tendenciák és törekvések a nevelésben – a büntetés végrehajtása során. Módszertani Füzetek, 1989. 4. 2.*

³⁵ *Huszár L.: i. m. 63.*

³⁶ *Forgács J.: Merre tart a nevelés? A nevelői profil vizsgálata. Börtönügyi Szemle, 2012. 1. 63-72.*

így nem véletlen, hogy a képzés hangsúlyosabb a biztonsági ismeretek és a gyakorlat terén. Ebből következik, hogy a polgári diplomával rendelkező leendő nevelők speciális büntetés-végrehajtási képzése számukra teljesen új területekre, a biztonsági ismeretekre és a gyakorlati képzésre koncentrálnak leginkább. A képzés második szintjét, a büntetés-végrehajtási szakvizsga tananyagrendszerét vizsgálva megállapítható, hogy a biztonsági ismeretek dominanciája kiegészül a jog, a pszichológia és a pedagógia speciális témaköreivel. A szakmai képzésben részt vevő munkatársak már ebben a korai időszakban a biztonsági és jogi tevékenység hegemoniájával találkoznak, mindeközben megtapasztalják azt a fajta kettősséget, hogy létezik a büntetés-végrehajtásnak egy domináns (biztonsági) és egy szubmisszív (nevelési) oldala.

A belső képzésünk két pillére a BVOK és a Nemzeti és Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Karának (továbbiakban: NKE RTK) Büntetés-végrehajtási Tanszéke (továbbiakban: Bv. Tanszék). A Bv. Tanszékre felvételt nyert hallgatók a 14 hetes alapképzést követően, próbaidejüket letöltve minimálisan egyéves tiszthelyettesi munkaviszonnyal rendelkeznek, így a büntetés-végrehajtási biztonságban, gyakorlatban alapvető jártasságot szereztek. A Bv. Tanszék tananyagrendszerét vizsgálva megállapítható, hogy a végzett hallgatók ismereteiben a jog dominál, a megközelítőleg egyenlő mértékben jelen lévő biztonsági, gyakorlati tantárgyakkal szemben. A neveléstudományi, pszichológiai és egyéb humán tárgyak kisebb hangsúlyt kapnak a képzés folyamán.

A szakmai képzés két típusát tekintve szembetűnő, hogy a *jogi és biztonsági tárgyak hegemoniája* kendőzetlenül a szakma és az intézetek elvárásait tükrözik, az üzenet egyértelmű: a képzésben végzett tisztek és tiszthelyettesek leginkább a jogi, biztonsági és gyakorlati ismereteikkel tudnak érvényesülni. Ennek következménye, hogy a *humán értékeket közvetítő tantárgyak és az azokhoz kapcsolódó speciális tudás háttérbe szorulnak a valós büntetés-végrehajtási kompetenciakörben.*

3. A fegyőr-szubkultúra

A fegyőr³⁷ a fogvatartottakkal és a munkatársaival együtt töltött évek során automatikusan átvesz bizonyos értékeket, előítéleteket, szokásokat, azonosulva velük sajátjaként éli meg őket, mindemellett magáévá teszi a börtön formális és informális szokásait, törvényeit is. A fegyőr-szubkultúra önmagából is kitermelt bizonyos értékeket, hiteket, melyeket az amerikai szakirodalom összefoglaló néven „*The Staff Code*”-ként, a személyzet „belső” törvényeként említi. A törvények íratlan szabályok, melyek arról tanúskodnak, hogy az amerikai börtönökben sincs egyetértés a „jó munkavégzéssel” kapcsolatban, így lehetséges az, hogy a munkatársak egymásra hatása erősebb, mint a tanult szakma, melyet például az alábbiak is alátámasztanak:

- „ 1. Csak akkor tudod, hogy mi van, ha voltál bent.
2. Biztosítsd be magad!
3. A raboktól is lehet informálódni, csak tudni kell a módját.
4. Ne hagyd magad megvezetni!
5. Légy gyanakvó!

³⁷ A fegyőr legszűkebb értelmezése: közvetlenül a fogvatartottakkal foglalkozó, a biztonsági területen dolgozó munkatárs.

6. Légy lojális a csapatodhoz!
8. Vigyázz magadra!
9. Fő a nyugalom!
10. A főnökség át fog cseszni!
11. Ne hallgass a szociális munkásokra!
12. Csak annyit dolgozz, amennyiért megfizetnek."³⁸

A magyar „staff-code” több szempontból hasonlít a már előbb hivatkozott Bowker által leírtakra:

1. Légy lojális a rendszerhez és a munkatársaidhoz!
*„Két külön oldalon állunk, aki lepaktál a zsványokkal, az közülük tartozik.”
 „Ne hagyj, hogy a rabok befolyásoljanak, és kijátszanak a kollégáid ellen.”*
2. Légy határozott!
„Soha ne lássák rajtad, hogy bizonytalan vagy. Ha nem vagy határozott, azt észreveszik, és kihasználják.”
3. A rabokat nem kell szeretni!
„A nevelő dolga, hogy dédelgesse őket.”
4. Légy kemény és férfias!
„A rabok az észet és az erőt tudják csak értékelni.”
5. Légy gyanakvó!
„Ne hagyj, hogy a zsvány megvezessen, légy résen, mert ő csak erre vár!”
6. Légy körültekintő, és vigyázz magadra!
„Nekik semmi más dolguk nincs a nap 24 órájában, mint hogy téged figyeljenek.”

Bowker a személyzet munkájának három alappilléret emeli ki, mely a fent leírtak összegzéseként értelmezhető, és megegyezik a magyar börtönökben szerzett tapasztalatokkal: „Az első és legfontosabb feladat a biztonságra törekvés és a fogvatartottak folyamatos kontroll alatt tartása. A második alappillér, hogy a személyzetnek minden esetben meg kell tartania a szociális távolságot a raboktól. A harmadik alappillér, hogy a személyzet tagjainak keménynek és »dörzsöltnek« kell lenniük, hogy kellőképpen dominálni tudják a rabokat. A megfelelő tudás birtokosa tökéletesen ismeri a börtönéletet, kellőképpen tájékozott a szervezet formális és informális szabályrendszerében.”³⁹

A magyarországi viszonyokat vizsgálva megállapítható, hogy a fegyőr-szubkultúrára ható elemek jellegükből adódóan a *felügyelői állomány* szerepfelfogásában, értékrendszerében, általános attitűdjében mutathatóak ki leginkább. A nevelő feladataihoz tartozó humán értékeket nem fogadta be a fegyőr-szubkultúra. A szakadék, mely a nevelés gyakorlati művelői és a biztonság területén dolgozó szakemberek között van, leginkább ezzel magyarázható.

A fentiekben röviden vázolt három tényező: szakmai fejlődésünk története, az évtizedek során változó képzésünk rendszere/tematikája és a büntetés-végrehajtásra jellemző fegyőr-szubkultúra témája méltatlanul elhanyagolt terület, ezért szívesen ajánlom a börtönügy iránt érdeklődő kutatók figyelmébe.

³⁸ Bowker, L. H.: Corrections. The science and the art. Milwaukee. University of Wisconsin, 1982. 179.

³⁹ Bowker, L. H.: i. m. 177.

A nevelő mint különböző szakmai értékek ütközőpontja

Megítélésem szerint a nevelői szerep változásainak alakulása megtestesíti a büntetés-végrehajtás újkori történelmét. A treatment ideológia gyakorlati elemeinek hatásaként a nevelő feladataiba beépült egyfajta *terápiás irányultság*, pontosabban az erre ható elvárás. A nevelőnek kiemelt szerepe van a fogvatartott megismerésében, a problémák kezelésében, melyek főképp a bezártságból, megfosztottságból adódó krízisszerű helyzetek megelőzését és megoldását jelentik. A nevelői megismeréshez szorosan kapcsolódik az írásos véleményalkotás, az egyéni vélemények elkészítése, a nevelő gyakran ad tanácsot családi viszályokban, zárkán belüli problémák feszültségek megoldásában. A pedagógiai hagyományokra épülve a nevelő bizonyos szempontból *pedagógus* is, hiszen gyakran használja a pedagógia eszköztársát a csoportjába tartozó elítéltek magatartásának befolyásolására, szükség esetén jutalmaz, fenyít. A jó nevelő csoportot épít, másort szervez, gondozza a faliújságot, könyvtárba viszi az elítélteket, ellenőrzi a zárka tisztaságát, az egyéni ápoltságot, kapcsolatot tart a munkáltatókkal. A nevelő tevékenységi körének része egyfajta *szociális munka* is: önkormányzatokkal levelezik, hajléktalanoknak szállást keres, társadalombiztosítási ügyeket intéz; a fogvatartott pártfogójával építhet kapcsolatot, szabadulás utáni rabsegélyt intéz; megkeresi az ismeretlen helyre szállított anyát, apát, terhes feleséget; felhívja a gyámügyi hatóságot, láthatást intéz a fogvatartott intézetben nevelkedő gyermekeivel. A börtönön belül a nevelő kér tájékoztatást a fogvatartottak pénzügyeit, újabb büntetőügyeit illetően, és intézkedik a kapcsolattartásra (látogatás, csomagküldés, telefonálás stb.) vonatkozóan.

Napjainkban a nevelés hatékonyságának kritériumai nem tisztultak le, nem fogalmazódtak meg azon értékek sem, melyek mentén a nevelői tevékenységet sikeresnek tekinthetjük, ezért a nevelő munkájának egyik legfontosabb mércéje a jogszabályok és az ahhoz köthető határidők maximális betartása. Ez a fajta szemlélet teremtette meg annak igényét, hogy a nevelő büntetés-végrehajtási *hivatalnokként* is működjön, melyről leginkább a fogvatartottakról készült feljegyzések tanúskodnak. A tipikus nevelői feljegyzések évtizedek óta hasonló mondatokat, kifejezéseket tartalmaznak, mögöttük nincs valós vélemény, és nem szolgálnak bizonyítékul arra vonatkozóan, hogy írójuk valóban megismerte a fogvatartottat, mint azt az alábbi példa is mutatja: „*Nevezett 2008. április 17-én fogadtuk be intézetünkbe, rendőri elővezetést követően. Bűncselekménye rablás btt., melyért 3 év 6 hónap börtönben töltendő szabadságvesztésre ítélte a bíróság. Munkáltatása folyamatos az intézetünk konyháján. Befogadását követően zárkatársai közé beilleszkedett. Kapcsolattartása rendszeres feleségével és kk. gyermekével. Szabadulását követően családjához kíván visszatérni. A szabadságvesztésének ideje alatt 3 alkalommal jutalmaztuk jó munkavégzéséért, fenyíteni nem kellett.*”

Nem beszélhetnénk értékek ütközéséről, ha csak a fentebb vázolt négyféle elvárás érvényesülne a nevelő tevékenységével kapcsolatban. Nem kerülheti el az sem a figyelmünket, hogy a nevelői szerep önmagába foglalja mindazon elemeket, melyek a büntetés-végrehajtáson belül meghúzódó értékkonfliktust idézték elő. Szakmánk fejlődéstörténetéből következik, hogy az erős alá-, fölrendeltségen alapuló katonai rendszerünk nem igényli és tulajdonképpen nem is támogatja a nevelő döntési szabadságát, melynek hiánya a mindennapi élet során szakmai diszkomforthoz vezethet. Ezt a tételt kissé árnyalva, de mégis azt kiegészítve elmondható, hogy a 60-as

évek *paternalista szemlélete*⁴⁰ a pedagógia hatásrendszerével kiegészülve a mai napig megtalálható a büntetés-végrehajtási nevelés értelmezésében. Szintén ezen időszak szellemiségére utal az a tény, hogy heves viták és egyéb alternatív javaslatok ellenére a 60-as évek eleje óta az orosz „voszpítátyel” magyar fordítását – nevelő – használjuk e tevékenység megjelölésére, mely feladatkörét tekintve is a szovjet minta alkalmazását követi. A szakmai fejlődés során megfogalmazódott hivatalnok szerep csak az egyik a nevelő ezer arca közül, mégis ez az a tevékenység, mellyel a nevelők leginkább jellemzik saját magukat is. Míg *munkájuk egyik legfontosabb mércéje a jogszabályok és az ahhoz köthető határidők maximális betartása*, addig ne csodálkozzunk, hogy igen erős külső illetve belső igénnyel találkozhatunk arra vonatkozóan, hogy jellemzően hivatalnokként működjenek. A nevelői feladatrendszert jellemző ellentmondások sorából nem hagyható ki a szakmai kompetencia kérdése: „*A nevelő a tőle leginkább elvárt szakterület-specifikus jogi ismereteknek kevésbé van birtokában, és ez akadály lehet szakmai magabiztosságának és határozottságának, mely a kutatás*⁴¹ *szerint leginkább elvárt tulajdonságként jelenik meg.*”⁴²

A nevelői szerep ellentmondásossága leginkább ott érhető tetten, hogy segítőként is át kell vennie a felügyelőkre jellemző magatartásmintákat, továbbá meg kell felelnie a rendszer által közvetített értékeknek és elvárásoknak, így a fegyőr-szubkultúra a felügyelőkéhez hasonlóan érvényre jut a nevelő szerepmegvalósításában is. A nevelői csoport sajátos feladataiból adódóan *több szempontból kirekesztett helyzetű*. Mivel a nevelő a büntetés-végrehajtás dolgozója (nem iskolában, nevelőotthonban tevékenykedik), nem lehet tagja a pedagógus társadalomnak és szociális munkásnak sem tekinthető. A börtönben végzett speciális feladatai miatt *az „igazi fegyőrök” közé sem tartozhat, mivel a nevelő feladataihoz köthető humán értékeket nem fogadja magába a fegyőr-szubkultúra.*

A terápia már megkezdődött

Csak a csillagok szerencsés együttállásával magyarázható az a tény, hogy több szinten is felgyorsultak azon törekvések, melyek napjaik büntetés-végrehajtási rendszerének tényleges racionalizációját és modernizációját tűzték ki célul. Szintén a véletlennek köszönhető, hogy a törekvések iránya egybecseng az általam is fontosnak tartott megoldási csomópontokkal.

Kiemelten fontos területre irányul a 2012 decemberében kezdődött és 24 hónapon át tartó TÁMOP 5.6.3. *kiemelt projekt*,⁴³ melynek részeként lehetőség nyílik az egyes szakmai csoportok együttműködési hatékonyságának vizsgálatára és a büntetés-végrehajtás személyi állomány általános attitűd, motivációs és sajátos belső presztízrendszerének feltárására.⁴⁴ A program megvalósíthatósági tanulmánya tartalmazza a kutatás szakaszait, melynek első állomása a büntetés-végrehajtás személyi állomá-

⁴⁰ A nevelés kulcsfogalomként tükrözte a korszakra jellemző viszonyrendszert, mely a hatalom és a bűnöző között fennállt, utalva a szülő-gyerek, illetve a tanár-diák viszonyra.

⁴¹ 2011-ben az NKE RTK Bv. Tanszékének hallgatói közreműködésével – 18 intézetben 350 munkatárs megkérdezésével – lezajlott kutatás.

⁴² Forgács J.: i. m. 71

⁴³ „A fogvatartottak többszakos, társadalmi és munkaerő-piaci reintegrációja és intenzív utógondozási modellje” elnevezésű kiemelt projekt

⁴⁴ Schuckertné Szabó Cs.: Dialógus a büntetés-végrehajtás humán-erő-fejlesztéséről mint a szervezetfejlesztés lehetőségéről. Börtönügyi Szemle, 2012. 4. 20-33.

nyát, valamint a szervezeti diszfunkciókat érintő *hazai és nemzetközi tudományos eredmények feldolgozása*. Továbbiakban a vizsgálat tárgyát képezi a kelet-európai országok rendszerváltás utáni útkeresésének, szervezeti alternatíváinak feltérképezése. A kutatás második szakaszának célja az egyes szakterületek és állománycsoportok közti törésvonalak jellemzőinek, egymásra gyakorolt hatásának feltárása *fókuszcsoportos interjúk* segítségével. A kutatás harmadik lépcsőjében a fókuszcsoportos interjúkra alapozva egy *országos reprezentatív felmérés* készül. A felméréssel párhuzamosan – a fókuszcsoportos interjúk és az egyes országok megoldási alternatívájának elemzését, kiértékelését figyelembe véve – *kísérleti modellkörletek* segítségével vizsgálja a kutatás azok gyakorlati megvalósulásának eredményességét.

Jelenleg is zajlik a gyakorlati szakmai munkát támogató „*Nevelés, kezelés módszertani gyűjteménye*” című kiadvány szerkesztése, mely alapját képezhetné a nevelési szakterület egységes működésének. A szakma már régóta igényli, egy ún. *itiner*⁴⁵ kidolgozását és bevezetését, mely megoldaná a szakterület napi gyakorlathoz köthető problémáit. Úgy vélem, hogy legnagyobb segítséget egy valóban új, jellemzően nem elméleti, hanem gyakorlati elemeket tartalmazó anyag adhat a nevelési szakembereknek.

A gyakorlati elemekhez köthető tartalmak:

- ki kell dolgozni az egyéni kockázatfelmérés módszerét, és hozzá kell rendelni a megfelelő kezelést;
- össze kell gyűjteni a jellemző ügymeneteket (befogadás, szabadulás, szakterületi véleményezést igénylő bv. ügyek, fegyelmi eljárás, jutalmazás folyamata stb.), ahol lehet, a leíráshoz modellszerű ábrákat kell alkalmazni;
- egységes tesztek, kérdőíveket és értékelési rendszert kell kidolgozni;
- össze kell gyűjteni a nevelők számára nehezen kezelhető problémás helyzeteket (pl. krízishelyzetek, zárkán belüli konfliktus), és megoldási javaslatokkal kell élni;
- meg kell határozni a nevelői gyakorlat során alkalmazható módszereket (pl. ajánlott és kerülendő gyakorlatok az egyéni meghallgatás és csoportvezetés során).

Időközben megkezdődött az *új Bv. kódex* koncepciójának kidolgozása, melynek a legfontosabb feladata lenne annak a törekvésnek az újraértelmezése, hogy miként járulhat hozzá hatékonyan a büntetés-végrehajtás a szabadságvesztés céljának megvalósulásához. Fel kell ismernünk, hogy a jelenlegi rendszerünk a szükséges eszközök birtokában sem képes meggyőzően ellátni vállalt feladatát. Ennek egyik oka a szakterületek széttagoltságában, a köztük áramló információ megrekedésében keresendő (nincs globális szemlélet, hanem mindenki saját szakterületét szolgálja). A szakterületek széttagoltságának velejárója a fogvatartottról kialakuló hiányos kép, mely alkalmatlan arra, hogy prognosztizáljuk, majd megelőzzünk az intézetben belüli eseményeket és hogy a legmegfelelőbb módszerekkel, illetve programokkal támogassuk a sikeres visszailleszkedést.

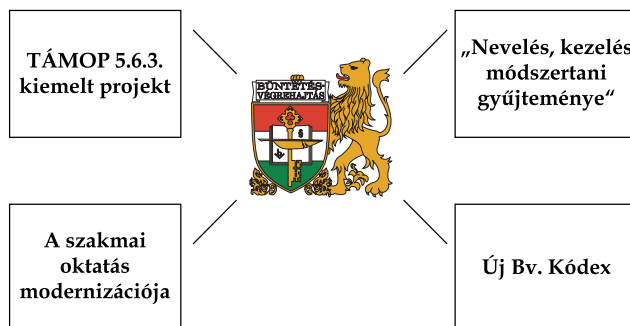
Jelenleg nem rendelkezünk arra vonatkozó mérésekkel és adatokkal, hogy a szabadságvesztését megkezdő fogvatartott milyen visszaesési kockázatot hordoz, azt sem mérjük, hogy a fogvatartás során a visszaesési kockázata mely irány-

⁴⁵ Szakmai útmutató

ba változik. Ennek következménye, hogy szakembereink tevékenységét, egyes, szabadságvesztés-büntetést végrehajtó intézetek és maga a büntetés-végrehajtás hatékony működését sem tudjuk az elérendő cél szempontjából értékelni.⁴⁶ Az elítéltek magatartására vonatkozó szakmai szemlélet is át kell helyeznünk egy új-fajta értelmezési keretbe, ahol nem elégedhetünk meg azzal, hogy a fogvatartott betartja az intézet szabályait, hanem el kell várnunk az egyén hathatós együttműködését a kötelező és a szabadon választható reintegrációs programokban.

A megismerés kiemelten fontos időszakában alkalmazott módszereink esetlegesen (legtöbbször intézet-, szakember- és helyzetfüggőek), a befogadás során megszerzett információ felhasználása strukturálatlan, a megállapított szükségletekre – igen gyakran – semmilyen válasszal nem él rendszerünk. A szabadságvesztés végrehajtása során az elítélt intézeten belüli életére ható szakterületek egymástól elszigetelve tevékenykednek. Az oktatásban-képzésben részt vevő szakemberek, a munkáltatás felelősei, a körleten szolgálatot teljesítő felügyelők és a nevelők információcseréje egyéni döntéseken alapul, ezért az elítéltről készült vélemények szakmai sablonokat igen, de valós megismerésen alapuló szakmai megállapításokat nem tartalmaznak.

A fentiek alapján az új Bv. kódex feladata, hogy a vonatkozó jogszabályok megalkotásával támogassa egy új szemléletű egységes osztályozási és kezelési rendszer kialakítását, mely a büntetés megkezdésétől a befejezéséig végigkíséri az elítéltet, megfelelő információval szolgálva a szabadságvesztés alatti és a szabadulást követő jogkövető magatartásra vonatkozóan.

Immáron három éve zajlik az a komplex belügyi-rendészeti oktatás többszintű modernizálását megcélzó program, mely a közeljövőben a büntetés-végrehajtás szakképzési, továbbképzési és felsőoktatási rendszerének teljes átalakulását eredményezi majd. Mindhárom képzési formára jellemző, hogy a korábbiaktól eltérő struktúra és vezérlőelvek mentén határozza meg azok működését. Az egy irányba mutató, rendszerközpontú szemlélet bizonyítéka az a fajta elvárás, hogy a jövő belügyi oktatása egységes szerkezetben, moduláris rendszerben működjön, és biztosítsa az átjárhatóságot a különböző rendvédelmi szervek között. Nagy hangsúllyal és kiemelt szereppel bír a képzés egészét tekintve a gyakorlatorientáltságra való törekvés. A *szakmai oktatás modernizációja* első lépcsőben a szakképzésünk rendsze-

⁴⁶ A jelenleg a rendkívüli események bekövetkezésének gyakoriságából következtetünk egy adott intézet megfelelő működésére.

rét⁴⁷ érintette. A jövő *büntetés-végrehajtási szakképzése* az alapvető törekvéseken túl az informatikai oktatás és az idegen nyelv oktatása mellett a fizikai erőnlét fejlesztését tűzte ki célul. A több modulon keresztül tartó tanulási és munkahelyi szocializációs folyamat rendszere – mely több mint ezer tanóra⁴⁸ teljesítését igényli – az *őri* minősítéstől a *felügyelői* szintre vezeti át a frissen felszerelőt.

Ez év elején a belügyminiszter jóváhagyta a belügyi továbbképzési rendeletet,⁴⁹ mellyel egy önálló, csaknem százezer főt mozgató rendszernek lesz letéteményese a Belügyminisztérium Oktatási, Képzési és Tudományszervezési Főigazgatósága. Bár még csak a megállapodások és a keretszerződések megkötésének szintjén⁵⁰ tart a *belügyi szervek hivatásos állományú tagjait érintő továbbképzés fejlesztése*, már most körvonalazódik a szándék, miszerint a jelenleg is működő központi rendészeti és vezetői továbbképzéseken kívül több nagyhírű, jogi és bölcsész tudományi karral rendelkező egyetemet vonnának be a továbbképzés rendszerébe. A személyzet felkészítésében kiemelt szempontként jelenik meg a magas szintű elméleti és gyakorlati ismeretek átadása mellett, hogy a képzésben részt vevő állományi tag feleljen meg az alapvető *szakmaetikai* elvárásoknak is.

A Rendőrtiszti Főiskola 40 éves működését követően 2012. január 1-jén betagozódott a *Nemzeti Közszerződés Egyetembe*, annak Rendészettudományi Karaként működve tovább. Tényleges strukturális és minőségi változás a Bv. Tanszék új felvételis hallgatói életében a 2013/14-es tanévtől lesz érzékelhető. A felsőoktatás szintjén is megjelenő átjárhatóságra való törekvés e helyütt is a moduláris képzésben nyilvánul meg. Az „egyetemi képzés közös modulja” új vonásként differenciált társadalomtudományi ismereteket⁵¹ emel be a rendszerbe, melyek további specializációja a „rendészeti modulban”⁵² figyelhető meg. Mindez hatékonyan szolgálja annak igényét, hogy az elméleti és gyakorlati ismeretek túl a leendő tisztek szakmaetikai és kommunikációs készségei is fejlődjenek.

Zárszó

Úgy vélem, hogy a nevelési szakterület égető problémája csak egyik tünete annak a jelenleg fennálló helyzetnek, melynek megoldása az egész büntetés-végrehajtási szervezet „gyógyítását” igényelné. Okuljunk elődeink példáján, mivel már a 80-as években felismerték az alapvető problémákat: egy szervezet célja csak akkor juthat érvényre, ha a *hatások egységes rendszerbe szerveződnek* (Modellkörlet-kísérletek); időszakonként át kell tekinteni a szakterületek eddigi történetét, jelenlegi státusát, a szükséges módosításokkal *fel kell vázolni a jövőképet, és ahhoz igazítva kell meghatározni az elsődleges feladatokat* (Nevelés fejlesztési koncepciója). Mindeközben arról sem szabad elfeledkezni,

⁴⁷ 1282/2010. (XII. 15.) kormányhatározat

⁴⁸ Míg a jelenlegi rendszerben 448 óra elég, az új rendszer már 1 225 órás képzéshez köti a felügyelői beosztás megkezdését.

⁴⁹ 2/2013 (I. 30.) BM rendelet a belügyminiszter irányítása alá tartozó szervek hivatásos állományú tagjainak továbbképzési és vezetőképzési rendszeréről, valamint a rendészeti utánpótlási és vezetői adatbankról

⁵⁰ http://www.hirado.hu/Hirek/2013/01/30/12/Kilenc_egyetemmel_mukodik_egyutt_az_NKE.aspx (2013.01.30)

⁵¹ Etikett és protokoll, kommunikáció és retorika, magatartástudományi alapismeretek

⁵² Pl. rendészeti etika, rendészeti kommunikáció, rendészeti vezetés

hogy az egyik legfontosabb törekvés a célhoz igazított *megfelelő módszerek kiválasztása* (A treatment szemlélet megjelenése). Természetesen tanulnunk kell a korszakra jellemző téves elképzelésekből is: valójában a részterületek reformjával nem hathatunk az egész szervezet működésére, mivel egymástól időben és szakmai térben is távol eső törekvésekkel csak alacsonyabb hatékonyság érhető el. A megoldások keresésekor figyelembe kell venni az ez idáig feltáratlan területeket, melyek nem elhanyagolható mértékben felelősek a jelenlegi helyzet kialakulásáért és konzerválódásáért. Éppen ezért szükséges a *fegyőr-szubkultúra hatásrendszerének vizsgálata* és a büntetés-végrehajtási *oktatásban rejlő csapdák azonosítása*. Szem előtt kell tartanunk munkánk során, hogy szervezetünk ideológiai/elméleti hátterét nagyban befolyásolta és befolyásolja a mindenkori társadalmi-gazdasági-politikai háromszög, ezért a *gyakorlati területnek az elméletnél nagyobb teret kell biztosítanunk*. Ha ezt nem tesszük meg, akkor továbbra is igaz lesz az állítás: a nevelők komplex feladatrendszerét formális tevékenységek sokasága uralja, mely a mindennapi gyakorlattal (és elvárással) ellentétben áll, ezért munkájukat esetenként súlytalannak és feleslegesnek érezhetik.⁵³

Témaválasztásommal arra a feladatra vállalkoztam, hogy a jelenlegi helyzet kialakulásához vezető utat és az azért felelős – még fel nem tárt – okokat kutassam. A fentiekben röviden vázolt probléma felvetésével ahhoz szeretnék hozzájárulni, hogy megtaláljuk azokat a közös pontokat és értékeket, amelyeket mindenki el tud fogadni, és azokat hatékonyan képes felhasználni annak érdekében, hogy a szabadságvesztés-büntetés célja és annak elérése valós tartalommal legyen kitölthető.

Felhasznált irodalmak

- A büntetés-végrehajtási nevelés fejlesztési koncepciója. Módszertani Füzetek, 1984. 1. 1-20.
- Borics Gyula: Tendenciák és törekvések a nevelésben – a büntetés-végrehajtás során. Módszertani Füzetek, 1989. 4. 1-13.
- Bowker, Lee H.: Corrections. The science and the art. Milwaukee, University of Wisconsin, 1982.
- Forgács Judit: Merre tart a nevelés? A nevelői profil vizsgálata. Börtönügyi Szemle, 2012. 1. 63-72.
- Frank Tibor – Módos Tamás: Bízató tapasztalatok a körletek egységes irányításában. Módszertani Füzetek, 1987. 2. 9-12.
- Huszár László: Medikális modell. A treatment /nevelés történeti áttekintése. Börtönügyi Szemle, 1997. 3. 63-70.
- Kiszely Pál: A körletek belső életének egységes irányítása. Módszertani Füzetek, 1982. 2. 18-23.
- Módos Tamás: A koncepció kiinduló alapjai. Módszertani füzetek, 1984. 1. 33-35.
- Schuckertné Szabó Csilla: Dialógus a büntetés-végrehajtás humánerő-fejlesztéséről mint a szervezetfejlesztés lehetőségeiről. Börtönügyi Szemle, 2012. 4. 20-32.
- Vincze Tamás: Az elítéltek nevelésének helyzete, a továbblépés lehetőségei. Módszertani Füzetek, 1982. 2. 3-13.
- Zeller István: A biztonság és a nevelés problémája. Módszertani Füzetek, 1985. 3. 23-26.
- http://www.hirado.hu/Hirek/2013/01/30/12/Kilenc_egyetemmel_mukodik_egyutt_az_NKE.aspx

⁵³ Forgács J.: i. m. 71.